

Laki Ildikó

Napjaink diszkriminációs fogalmai és megjelenési formái

**Concepts and Forms of Discrimination
in Our Time**

Összefoglalás

Tanulmányom rövid áttekintése a diszkrimináció eltérő fogalmainak, tartalmának, a szűkebb vagy tágabb értelmezésének. A tudomány, az oktatás, a szociális, valamint a gazdasági élet egyre gyakrabban használja a megkülönböztetés tartalmi elemeit, amely néhány esetben pozitív oldalról, néhány esetben pedig negatív oldalról teszi láthatóvá, miként vélekednek a mai társadalmak elméleti, illetve gyakorlati szinten minderről. A különböző elméleti fejtegetések mellett különös hangsúly helyeződik gyakorlatban érvényesülő diszkriminatív vélemények, cselekedetek, döntések megismertetésére, amelyek minden esetben az európai polgárok témával összefüggő értékrendjét sem hagyják figyelmen kívül.

Summary

This study is a brief overview of the different concepts of discrimination and its contents, including narrower or broader interpretations. Science, education, social and economic areas increasingly use ele-

LAKI ILDIKÓ kutató, MTA TK Szociológiai Intézet, Zsigmond Király
Főiskola (laki.ildiko@socio.mta.hu).

ments of discrimination, and their application represents the way current societies see things, whether theoretically or practically, positively or negatively. In addition to the various theoretical considerations, particular emphasis is placed in the study on the presentation of discriminatory practices prevailing in opinions, actions and decisions, which in each case relate to the values advocated by Europeans on this issue.

Írásom egy olyan fogalom széles körű bemutatásáról, több oldalról történő megközelítéséről szól, amely fogalom napjainkban egyre erőteljesebb, szerteágazóbb tartalommal jelenik meg nemcsak a tudományágakban, hanem a szakmai dokumentumokban, politikában, a közéletben, illetve a mindennapjainkban egyaránt. A *diszkrimináció* manapság tehát rendszeresen használt terminus, amely a társadalom nyitottá válásával (Karl Popper), az eltérő társadalmi értékrend és viselkedési mód, a társadalmi-területi egyenlőtlenségek, valamint a társadalomban végbemenő változások következtében újabbnál újabb tartalommal bővül és értelmeződik át. Egyértelműen megállapítható tehát, hogy a fogalomnak kiemelt helye és szerepe van az élet minden területén. A különböző szakirodalmakban fellelhető fogalmak viszont eltérőségük mellett gyakran a meghatározás tartalmi változását is bemutatják, ezáltal lehetővé válik a használók számára, hogy az adott kor adott szellemiségében alkalmazzák e tartalmakat, mely valójában akkor válik igazán izgalmassá, ha a kontextusokat sem hagyjuk figyelmen kívül.

A tanulmány a diszkrimináció definícióját a szociológus szemszögéből kívánja vizsgálati górcső alá helyezni, mely nem jelenti azt, hogy kizárja a jogi és gazdasági megközelítéseket, hanem elsősorban a társadalomtudomány oldaláról tekinti a fogalmat és annak tágabb vagy szűkebb tartalmi elemeit.

A DISZKRIMINÁCIÓ FOGALMI KERETE

A fogalom értelmezési keretét Smith és Mackie¹ meghatározásával kezdhetjük. A szerzőpáros szerint a *diszkrimináció terminusa egy társadalmi csoport és annak tagjai felé irányuló pozitív vagy negatív viselkedésre utal. Természetesen az emberek általában a negatív viselkedésre gondolnak –*

egy bizonyos csoport elleni diszkriminációra –, ám egy csoport elleni diszkrimináció egyenlő a mások melletti diszkriminációval. A diszkrimináció folyamatához vezető úton minden esetben megjelenik az előítélet, a sztereotípiák és társadalmi kategorizáció. Az előítélet a nem racionális

Egyes sztereotípiák tartalmazzák az igazság bizonyos elemeit, mások azonban egyszerűen az úgynevezett eltolás mechanizmusaként szolgálnak.

megismerés és tudás leghatásosabb eszköze társadalmi és lélektani szinten.² Az előítéletek egyik fontos forrását az embereknek egy csoport pozitív vagy negatív jellemzőiről kialakított hiedelmei jelentik. A csoporttagság kétoldalú; egyfelől a tagság

maga is irányíthatja az emberek előítéleteit, vagyis a saját csoport felsőbbrendűségének kialakításában rejlik mindez, másfelől ebből a helyzetből adódóan annak a vágynak a megjelenése, amely vágy a többi csoport elnyomásával teljesül.³

Az előítéleteket tápláló személyek előre megfogalmazott nézetei gyakran nem közvetlen tapasztalatokból erednek, hanem csupán másoktól hallomás útján átvett ítéleteket mutatnak, és fennmaradnak az ellentmondó információk tükrében is. Az előítéletek legtöbbször sztereotípiákon alapulnak, melyek előre kigondolt és viszonylag merev elképzelések egy egyénről, csoportról vagy társadalmi státusról. Ezek az elképzelések általában felszínes jellegzetességeken vagy a csoport egyes tagjainál megfigyelt vonások túláltalánosításán alapulnak.⁴ A fogalom régi keletű, Walter Lippman vezette be 1922-ben publikált *Public Opinion* (Közvélemény) című könyvében. Jelentése az elménkben előre kialakított berögzült képre utal, amely általában nehezen változtatható meg.⁵ Egyes sztereotípiák tartalmazzák az igazság bizonyos elemeit, mások azonban egyszerűen az úgynevezett eltolás mechanizmusaként szolgálnak.⁶

A diszkrimináció tartalma egyrészt a szociológia, másrészt a pszichológia, harmadrészt a politika oldaláról értelmezhető. A társadalomtudomány nyilvánvalóan a társadalom szempontjából elemzi a tartalmat, mely nem erősebb vagy gyengébb a politikai, gazdasági vagy szociális vonulatonál, inkább a humánus megközelítésben találhatjuk a különbséget, amely olykor a racionalitás és a liberalizmus elveit egyaránt tartal-

mazza. Ennek tükrében a Szociológiai lexikonban olvasható fogalom szerint a diszkrimináció azokat a megkülönböztetéseket jelöli, amelyeket a társadalmi életben a társadalmi normákat és a törvény előtti egyenlőség elvét megsértve, a lakosság néhány alcsoportjának igazolása mellett olyan csoportok rovására tesznek, amelyeket a többség elfogadhatatlannak ítél.⁷ A fogalom tartalmában a társadalomtudomány gyakorlói a szigorú meghatározás mellett érvelnek, amelyek a normákra, értékekre és a társadalmi konszenzus által kialakított elvekre épül.

Ellenben a *Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal által használt, illetve alkalmazott diszkrimináció fogalom a 21. századi normákhoz illeszkedik*. A fogalom e szerint minden olyan megkülönböztetést, kizárást vagy kedvezményezést jelent, amely megszünteti vagy rontja az esélyegyenlőséget, illetve sérti a bánásmód egyenlőségének elvét. A diszkrimináció formái között megtaláljuk a közvetlen és közvetett diszkriminációt egyaránt. *Közvetlen* hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy vagy csoport valós vagy vélt helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője miatt részesül más, összehasonlítható helyzetben lévő személyhez vagy csoporthoz képest kedvezőtlenebb bánásmódban. *Közvetett* hátrányos megkülönböztetésnek minősül az a közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek nem minősülő, látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés, amely egyes személyeket vagy csoportokat más, összehasonlítható helyzetben lévő személyhez vagy csoporthoz képest lényegesen nagyobb arányban hátrányosabb helyzetbe hoz.

A korai szociológusok a diszkriminációt az etnocentriskussággal hozták összefüggésbe, ami a mássággal szembeni ellenállás kulturális jelenségét érvényesítheti. Ez az értelmezés ugyanakkor összhangban van a sztereotípiákról végzett kutatásokkal is, amelyek azt mutatják, hogy a faji és etnikai csoportok közötti kapcsolatokra hatással van a saját közösségükön belül egymásról kialakított kép. A diszkriminációval foglalkozó szociológiai elemzések többsége a dominancia és elnyomás módozataival foglalkozik, mint a hatalomért és a kiváltságokért folytatott küzdelem megnyilvánulása.⁸

A Marshall-féle értelmezést tekintve – a jelen tanulmány szempontjából – nem hagyhatjuk figyelmen kívül a csoportsztereotípiák tartalmi elemzését. Mackie és Hamilton⁹ szerint a csoportsztereotípiákban megjelenő személyiségvonások gyakran azokat az érzéseket tükrözik, melye-

ket a csoport tagjai másokban kiváltanak. Az egyik csoportra tekinthetünk az utálat és az ellenszenv érzésével, a másokra félelemmel és rettegéssel, a harmadikra pedig tisztelettel és csodálattal. Ennek következtében az első csoportot „ellenszenvesnek”, a másodikat „ellenségesnek”, a harmadikat pedig „bámulatra méltónak” lehetne elnevezni.¹⁰ A sztereotípiák pozitív és negatív jellemzőket egyaránt tartalmazhatnak, amelyek magyarázata természetesen szintén nem mindenki számára egyértelmű. Ennél talán fontosabb az a megállapítás, hogy a sztereotípiák lehetnek pontosak vagy pontatlanok. Az egy-egy csoportra vonatkoztatható jelző azonban nem általánosítható, inkább szubjektív, egyéni szintű. Mint például az a megállapítás, hogy a női vezetők nem jó vezetők. Túlzáson, rossz tapasztalaton alapuló általánosítás, amelyben a sztereotipizálás a női nemre irányul, a valamilyen okból kifolyólag történő magyarázat pedig akár egy dogmatikus, kötött társadalmi normákon alapuló társadalmi ismeretre, amelyben a női nemnek nem volt pozitív értékelése.

A pszichológia szótárában fellelhető fogalom részben vagy egészében szorosan kapcsolódik az előbbieken megjelent meghatározásokhoz. Ennek értelmében a pszichológia szerint a diszkrimináció megkárosítás, lefokozás. A tudományág meghatározásában a szociológia szolgáltatja az alapot, amely szerint a diszkrimináció a népességcsoportoknak (főleg a kisebbségnek) rassz, vallás, nyelv, meggyőződés, származás vagy nemhez tartozás alapján történő hátrányos helyzetbe kényszerítése. Általában az előítéletek szolgáltatják ehhez az alapot, amelyek egyúttal látszólag legitimizálják a diszkriminatív magatartást. Az előítéletek főleg a gazdasági és politikai krízishelyzetekben erősödnek fel. Ennek megfelelően a diszkrimináció funkciója, hogy saját uralkodó helyzetét biztosítsa, a szociális egyenlőtlenséget elfeledje, és a kisebbség versenyképességét kikapcsolja.¹¹

Giddens¹² a társadalomtudomány oldaláról mutatja be a diszkrimináció tartalmát. Véleménye szerint míg az előítélet attitűdöket és véleményeket foglal magába, a diszkrimináció egy másik csoport vagy személy iránt ténylegesen tanúsított viselkedést jelent. A diszkrimináció olyan tevékenységekben nyilvánul meg, amelyek valamely csoportot/egyént megfosztanak a mások számára nyitott lehetőségektől. Csepeli¹³ a nem racionális megismerés és tudás társadalmi és lélektani szempontú eszközének tekinti az előítéletet. Munkájában felsorakoztatja azokat az el-

méleteket, amelyek igen alapos és szakszerű magyarázatot adnak arra, hogy valójában „az előzetes ítéletek mikor válnak előítéletekké, abban az esetben, ha az újonnan feltárt ismeretek nem képesek változtatni rajtuk” – mint ahogy ezt Allport is megfogalmazta 1977-ben.¹⁴ Ezzel szemben Wolf¹⁵ az előítélet két típusát különbözteti meg: amely egyfelől a helyzet, csoport vagy a tárgy helytelen ismerete, másfelől a helyzetre, csoportra vonatkozó megbízható ismeret figyelmen kívül hagyása társul a feltétlenül elfogadott ismereti tartalomhoz. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a diszkrimináció tartalmi elemei a nem racionális megismerés, felismerés és cselekedet függvényében érhetőek tetten.

Szalai Péter a jogi megközelítés oldaláról teszi megragadhatóvá a diszkrimináció fogalmát. A szakember úgy véli, ahhoz, hogy a diszkrimináció fogalmát és jogi természetét feltárjuk, meg kell határozni egy másik jogi kategóriát: a jogegyenlőség elvét. A jogegyenlőség mai értelmezése szerint formális egyenlőség, amely annyit jelent, hogy minden ember a közhatalomhoz (az államhoz) képest egyenlő. Jogi szempontból az egyenlőség, illetve a diszkrimináció tilalma leegyszerűsítve ugyanazon érem két oldalát jelenti: az egyenlőséghez való jog az egyén alanyi joga, a diszkrimináció tilalmának tiszteletben tartása pedig mások, ezzel szemben álló kötelezettsége.¹⁶

A szakember szerint a diszkrimináció köznapi, általánosan ismert és elfogadott fogalma szerint hátrányos megkülönböztetést jelent, olyan elbánást, amely sérti a jogegyenlőség elvét.¹⁷

A diszkrimináció széles körű fogalmi meghatározásai, melyek természetesen részben vagy egészében egymáshoz kapcsolódóak, egyértelműen csak a valós, illetve vélt tartalmi elemeket mutatják be. A gyakorlat oldaláról azonban sokkal bonyolultabb a fogalom kontra tartalom megragadása. A modern kori társadalmakban a diszkrimináció mint tevékenység leginkább problémát jelent, amelyet szükséges kezelni. Szemesi Sándor PhD-értekezésében komoly eszmecesterét folytat a diszkrimináció nyelvi és jogi értelmezéséről, melyből a társadalmi-nyelvi gondolatiságra célszerű a hangsúlyt helyezni. Ez megfelelő, ha nem is teljes körű magyarázatot ad arra, miért tekinthető a kifejezés, valamint a mögötte rejlő tartalom ilyen problémásnak: „A hátrányos megkülönböztetés tilalma egzakt fogalmának meghatározása nem egyszerű, hiszen tipikusan olyan kifejezésről van szó, mely a köznyelvben igen gyakran használatos, ám szinte mindenki mást és mást ért alatta – nem csupán a hét-

köznapokban, de a tudomány világában is. Már rögtön a nyelvtani megközelítés alkalmával ellentmondásba lehet ütközni, hiszen a hátrányos megkülönböztetés angol megfelelőjének (»discrimination«) jelentés-tartalmait vizsgálva, két, egymásnak homlokegyenest ellentmondó eredmény születik. A szó hétköznapi (és egyre inkább kiveszőben levő) jelentése szerint a diszkrimináció mindenféle megkülönböztetést magában foglal, és nem kizárólag a hátrányos jellegűt, amit az is bizonyít, hogy az angol nyelvben a »between« prepozícióval is használatos ez a kifejezés. Ez használatos abban az esetben is, ha értéksemleges szemlélettel kívánunk különbséget tenni két dolog vagy éppen fogalom között. Napjainkban már sokkal elterjedtebb azonban a szó »against« prepozícióval kapcsolatos változata, mely egyértelműen a pejoratív jellegű hátrányos megkülönböztetésre utal, amennyiben ez mindig valaki hátrányára, valaki ellenére történik. Amennyiben más nyelvek is vizsgálati górcső alá kerülnek, úgy megállapítható, hogy a diszkrimináció szóhoz szinte kizárólag negatív értéktartalom kötődik úgy a német (»Diskriminierung«), mint a francia nyelvben (»discrimination«).¹⁸

KITEKINTÉS AZ EU LAKOSAINAK DISZKRIMINÁCIÓVAL ÖSSZEFÜGGŐ VÉLEMÉNYÉRE

A diszkrimináció elméleti megközelítése szükségszerűen maga után vonja a gyakorlatban megjelenő példákat, mintákat, a társadalom valós dilemmáit. Ennek megismerésében nyújt segítséget egyfelől az Eurobarométer Hátrányos megkülönböztetés az EU-ban 2009-es felmérésének¹⁹ egyik egysége, másfelől a magyar társadalom demográfiai összetételére, etnikai, kulturális, politikai tagoltságára, értékorientációira irányuló ESS European Social Survey 5. Hullám²⁰ adatcsoportja. A jelen tanulmány elsősorban az ESS-ben megjelent adatokra, elemzésekre helyezi a hangsúlyt, azzal a céllal, hogy ismertté váljon egy-egy területre vonatkozó diszkriminációs tendencia. Az ESS-adatfelvétel feldolgozása során két alapvető kérdéskör került a középpontba a jelen tanulmány szempontjából: egyrészt az adatokból megismerhető-e, hogy a társadalom tagjait érte-e, tapasztaltak-e diszkriminációt valaha is az életük során vagy az elmúlt egy évben. Ha igen, akkor mindezt milyen formában követhetjük nyomon. Valamint további kérdés az is, mit gondolnak a magyar emberek a mai magyar társadalom diszkrimináció elleni fellépéséről és ennek leküzdéséről.

Az egyes területekkel összefüggő tartalmi elemzés 1561 fő válasza alapján készült, hatos skálán történő értékeléssel, mely részben vagy egészben tükrözi a magyar társadalom véleményét, attitűdjét, a diszkriminációval összefüggő gondolatait.

Az ESS 5. Hullámának első, diszkriminációval összefüggő kérdése valóságos meggyőződés miatti megkülönböztetésre irányult, amelyre a válaszadók 88,1%-a mondta azt, hogy soha nem érte emiatt diszkrimináció, ezzel szemben csak igen elenyésző volt azoknak a válaszoknak az aránya, amelyek a gyakran (1,6%), illetve a nagyon gyakran (0,2%) csoportba tartozott. A néha (1,5%) és a gyakran (1,6%) válaszok százalékaránya azonban igen alacsonynak mutatkoztak, mely arra enged következtetni, hogy a válaszadók közül nem gondolják úgy, hogy az őket ért diszkrimináció vallási meggyőződésük miatt történik.

A nemi különbségtételből eredő diszkriminációval összefüggő negatív válaszok sem voltak jellemzőek a megkérdezettek körében. A válaszadók 86%-a mondta azt, hogy soha nem érte megkülönböztetés neme miatt, 7,5% válaszolt úgy, hogy nagyon ritkán, 4%-a pedig úgy, hogy ritkán, de találkozott a diszkrimináció ezen formájával. A gyakori és nagyon gyakori válaszok százaléka viszont nem volt számottevő (1,6–0,2%). Bár a nemi különbségtételből eredő diszkrimináció a leggyakoribb megkülönböztetési forma, a megkérdezettek ezzel szemben mégsem érezték úgy, hogy velük szemben nagymérvű nemi diszkrimináció érvényesült volna eddigi életükben.

Megjegyzendő, hogy a nemek közötti esélyegyenlőség kérdésköre már 1957 óta szerepel az Európai Közösség napirendjén. „Az 1970-es évek közepéig a nemek közötti esélyegyenlőség ügyét az egyenlő munkáért egyenlő bér elvének érvényesítésére korlátozták. A Szociális Akcióprogramot (1974) követően született irányelvek az esélyegyenlőség elvét kiterjesztették a foglalkoztatás és a szociális biztonság számos területére.

Az 1990-es évektől a Közösség az egyenlő bánásmód tényleges biztosítását az élet szinte valamennyi vonatkozásában elvárja a tagállamoktól. Ezt nem csupán újabb és újabb irányelvek elfogadásával, hanem közösségi akcióprogramokkal, tagállami pozitív intézkedések és pozitív diszk-

... a nemi különbségtételből eredő diszkrimináció a leggyakoribb ...

riminációt alkalmazó nemzeti jogszabályok kikényszerítésével kívánják elérni.”²¹

E tekintetben érdekes adatokkal szolgálhat a 2012. januári Európai Parlament által lebonyolított A nemek közötti egyenlőtlenségek az Európai Unióban című gyorsfelmérés, amelyet 27 uniós tagállamban 25 539 európai polgár körében végeztek. A jelen tanulmány esetében néhány vizsgálati elem lehet fontos, melyek mindegyike jól tükrözi az egyenlőtlenségek problémájának egy-egy dimenzióját.

„Az európaiak 60%-a úgy véli, hogy a nemek közötti egyenlőtlenségek az elmúlt 10 évben csökkenő tendenciát mutattak, ugyanakkor 24% úgy látta, hogy nőttek, 12% pedig úgy érzékelt (spontán válaszadóként), hogy nem történt változás. A megkérdezett polgárok szerint a nemek közötti egyenlőtlenség legsúlyosabb megnyilvánulása a nők elleni erőszak, a válaszadók 48%-a gondolja mindezt, melyet szorosán követ a kereseti különbség 43%-os ponttal. A harmadik helyre, alacsony különbséggel (36%) a prostitúció, valamint a nőkereskedelem sorolódott. A fizetésekkel, keresetekkel kapcsolatos nézetek, azaz a különbséggel összefüggően a nők 76%-a, a férfiak pedig 62%-a igen „súlyos” problémának tartja a nők és férfiak közötti fizetésbeli különbségeket. A 27 tagállamból 25-ben ez a többségi vélemény.”²²

Az ESS 5. Hullámában, úgy tűnik, a diszkriminációval összefüggő kérdések érdeklődésre számot tartó csoportját a nemzeti, etnikai és faji hovatartozásra vonatkozó kérdésre adott válaszokban láthatjuk. A 2009-ben válaszolók 91,6%-a érezte úgy, hogy soha nem érte hátrányos megkülönböztetés fajisága miatt, 93,7% válaszolt pedig úgy, hogy bőrszíne miatt nem történt megkülönböztetés. 3–1,2% nagyon ritkán, 2,5–2,5% ritkán, 1,6–1,4%-a pedig csak néha találkozott az életében faji és bőrszín miatti diszkriminációval. Ehhez kapcsolódóan hazai vonatkozásban fontos tájékoztatást adnak az Egyenlő Bánásmód Hatóságának ügyei,²³ amelyek között a faji hovatartozással és a bőrszínnel kapcsolatos eljárások egyaránt megtalálhatóak. 2005 és 2011 között összesen négy eljárás zajlott kizárólag a bőrszínnel összefüggő ügyek körében, 2012 júliusáig bőrszín miatti megkülönböztetéssel összefüggésben nem történt bejelentés, ellenben a faji, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozással kapcsolatosan eddig hat bejelentést tettek, melyből három a roma származással függött össze.

Izgalmas eredményeket mutat e tekintetben a 2009-es Eurobarométer keretében lebonyolított EU–27-ek és a magyarországi személyes megkeresésen alapuló vizsgálat. A hátrányos megkülönböztetés észlelése és tapasztalása tárgykorban az EU–27-ek vonatkozásában (26 756 interjú elemzése alapján) a válaszadók 61%-a válaszolta azt, hogy a diszkrimináció elterjedt jelenség, ugyanakkor erre a kérdésre a magyarországi válaszadók (1000 fő) 79%-a válaszolta azt, hogy Magyarországon sokkal elterjedtebb az etnikai, mint más (kor, fogyatékosság, szexuális beállítottság, nemek és vallás szerinti) alapokon történő megkülönböztetés.

Az életkorral összefüggő diszkriminációs tendenciák láthatóan hazánkban erőteljesebbnek mutatkoznak, mint az EU–27-ek vonatkozásában. Az 5. Hullámban megkérdezettek 79,4%-a úgy nyilatkozott, soha nem érte hátrányos megkülönböztetés életkora miatt, 10,1%-a válaszolt úgy, hogy nagyon ritkán, 5,7% pedig úgy, hogy ritkán, de érte. A néha (3,2%), valamint a gyakran (1,3%) kategóriákat csak igen kis százalékarányban említették. Az adatokból annak ellenére, hogy azt sugalmazzák, a válaszadók jelentős többségét soha nem érte az életkorával összefüggő diszkrimináció, mégis azt mondhatjuk, az európai és hazai tendenciákban ez a tény igencsak megosztott.

Az adatok validitásának problémáját feszegeti az a kérdés is, amely az anyasági, illetve apasági diszkriminációra vonatkozik. A válaszokból inkább pozitív értékelés látszik, mintsem negatív. Pedig ha megnézzük a gyakorlatot, akkor láthatjuk, hogy „számos tagállamban még mindig komoly fejtörést okoz a jogalkotónak a »terhes nőkkel« (a kifejezés ma már kerülendő, inkább az állapotos, várandós jelzőket használjuk) szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés. Az már a »jogászai ínyencség« kategóriába sorolandó, hogy az ír ítélkezési gyakorlatban a terhes nőkkel szembeni diszkriminációt közvetett megkülönböztetésnek tekintik azzal a logikai bukfenccel, hogy egyetlen férfi sem szenvedhet hátrányt terhesség miatt – ez csak a nők azon kis hányadára igaz, akik nem vállalnak gyermeket.”²⁴

Ugyanilyen fontos témát jelentett a családdal összefüggő kérdések köre. A családi állapot miatti megkülönböztetés kérdés esetében a válaszadók 90,2%-a soha nem érezte úgy, hogy megkülönböztetve lenne, 4,6%-a érezte úgy, hogy nagyon ritkán, illetve ritkán 3%. A néha (1,2%), gyakran (0,8%) és a nagyon gyakran (0,2%) kérdések csak igen

csekély százalékarányban jelentek meg a válaszadók körében. Ez alapján látható tehát, hogy a családi állapot miatt az emberek többsége nem érzi magát hátrányosan megkülönböztetve, annak ellenére, hogy az Európai Unió országaiban – köztük nálunk is – számos eljárással találkozhatunk e területen. E tekintetben jellemző területnek minősülnek a munkahelyek.

ZÁRSZÓ

Tanulmányom egyfelől az ESS European Social Survey 5. Hullám néhány társadalmi vonatkozású adatának feldolgozásán és ennek bemutatásán keresztül tűzte ki célul, hogy a társadalmi diszkrimináció különböző aspektusait és az egyes diszkriminatív elemeket megismertesse.

**... a felmérésekben
minden esetben benne van a módszertani
hiba lehetősége.**

A diszkrimináció fogalmi értelmezéseit követően, mely értelmezések sokrétűnek, többoldalúnak bizonyultak, ebből adódóan gyakran túlértelmezve adják

meg a tartalmat, néhány adat, vélemény alapján fogalmazódott meg a különböző területeken érezhető megkülönböztető viselkedéssel kapcsolatos válasz. Ennek az EU frissen végzett vizsgálatai némileg ellentmondanak, vagy leginkább az ESS-felmérés kiegészítőjének tűnik, ennek következtében felemás nézet alakulhat ki a válaszadók véleményeiről. Úgy gondolom, a felmérésekben minden esetben benne van a módszertani hiba lehetősége. Ennek okán minden adatot fenntartással kell kezelni.

Az ESS European Social Survey 5. Hullámban megkérdezett populáció diszkriminációval összefüggő válaszai pozitív képet mutattak a társadalmi elfogadás körében, annak ellenére, hogy az Eurobarométer Hátrányos megkülönböztetés az EU-ban 2009-es vizsgálata ennek gyakorlatilag ellentmond. „Az etnikai hovatartozásra, korra, fogyatékosságra és nemre alapuló diszkrimináció típusai sokkal elterjedtebbek Magyarországon, mint az Európai Unió más államaiban.”²⁵

Az elemzések csoportjából két olyan területet kell kiemelni, ahol a diszkrimináció erőteljesebbnek mutatkozik. Az életkori, valamint a származási kérdésekre adott válaszokban továbbra is érezhető a társada-

lom – nem erőteljes – megkülönböztetésre érzékenysége, s úgy tűnik, a politikai döntések sorozatával mindez még nagyobb hangsúlyt kaphat. Az életkor jelentősége a munkaerőpiac, a társadalomban való aktív jelenlét esetében mérvadó, a származás pedig csak bizonyos területeken, pozíciókban válik erőteljesebbé.

Összességében azonban úgy tűnik, a társadalom tagjainak egymással szembeni megkülönböztető viselkedése, döntéseinek előtérbe vagy háttérbe kerülése különösen sokrétű, s nem mindig észérvek alapján történik. A hathatós szakpolitika néhány esetben segíthet, de csak egy eszköz a sok közül. Mindehhez szükség van a társadalomra, a társadalmi konszenzusra, a toleranciára, a társadalmi értékek kialakítására, továbbá olyan egyéni és kollektív döntésekre, melyek nem visszaléptetik, hanem segítik azokat a folyamatokat, amelyek finomíthatják a megkülönböztető magatartást, a diszkriminációs tendenciákat.

JEGYZETEK

- ¹ Eliot R. Smith–Diane M. Mackie: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- ² Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- ³ Smith–Mackie, i. m.
- ⁴ Bujdosó Balázs–Kemény Ferenc: *Fogyatékoság és rehabilitáció*. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 2009.
- ⁵ Gordon Marshall: *Dictionary of Sociology*. Oxford University Press, Oxford–New York, 1998.
- ⁶ Anthony Giddens: *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- ⁷ Raymond Boudon–Philippe Besnard–Mohamed Cherkaoui–Bernard-Pierre Lécuyer: *Szociológiai lexikon*. Corvina Kiadó, Budapest, 1999.
- ⁸ Marshall, i. m.
- ⁹ Diane M. Mackie–David L. Hamilton: *Affects, cognition and stereotyping: Interactive processes in group perception*. Academic Press, San Diego, CA, 1993.
- ¹⁰ Smith–Mackie, i. m.
- ¹¹ Ulrich Birner et al.: *Pszichológiai Lexikon*. Budapest, Helikon Kiadó, 2007.
- ¹² Giddens, i. m.
- ¹³ Csepeli, i. m.
- ¹⁴ Gordon W. Allport: *Az előítélet*. Gondolat, Budapest, 1977.
- ¹⁵ In: *Az előítélet*. Gondolat, Budapest, 1977.
- ¹⁶ Szalai Péter: *Diszkrimináció a foglalkoztatásban Magyarországon, különös tekintettel a nemzeti és etnikai alapú és a mozgáskorlátozottakkal szembeni diszkriminációra*. 2004. www2.no-discrim.fr/web/xmedia/etudes/NDp3HongrieEenH.pdf (Letöltés: 2012. május 10.)

¹⁷ Uo.

¹⁸ Dr. Szemesi Sándor: *A diszkrimináció tilalma az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában* c. értekezés. 2008. www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/szemesis_ertmh.pdf

¹⁹ Eurobarométer: *Hátrányos megkülönböztetés az EU-ban*. 2009.

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_hu_hu1.pdf

²⁰ Adatok: Füstös László, Szalma Ivett A magyar társadalom demográfiai összetételére, etnikai, kulturális, politikai tagoltságára, értékorientációira irányuló ESS European Social Survey 5. Hullám. 2010. www.esshu.hu/letoltheto-adatbazisok (Letöltés: 2012. március 20.)

²¹ Gyulavári Tamás–Könczei György: *Az európai szociális jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

²² 2012. március 8.: Nemzetközi nőnap. *A nemek közötti egyenlőtlenségek az Európai Unióban*. Eurobarométer gyorsfelmérés (EB flash 341). Készült: 2012. március 7. www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/00191b53ff/Eurobarom%C3%A9ter.html?tab=2012_1

²³ Egyenlő Bánásmód Hatósága www.egyenlobanasmod.hu/jogesetek/jogesetek#y2011

²⁴ Gyulavári–Könczei, i. m. 127. old.

²⁵ *Hátrányos megkülönböztetés az EU-ban 2009*. Magyarországi eredmények.

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_hu_hu1.pdf